

Mezinárodní vztahy v letech 1871–1914

Eva Vacková

Spolek tří císařů, Východní krize. Vznik Trojspolku.

V těchto letech stály v čele veškerého politického dění tyto mocnosti: Velká Británie, Německo, Rakousko-Uhersko, Rusko, Francie, poté i Japonsko.

V podstatě se na počátku všichni chtěli vyhnout konfliktům v mimoevropských oblastech, kde ovšem každý chtěl uplatnit sféru svého vlivu.

Mezinárodní vztahy byly na počátku sedmdesátých let ovlivněné zejména důsledky prusko-francouzské války. Francie byla velmi oslabena. Mocnosti měli z dalšího válečného výboje strach a logicky se začaly sbližovat.

Nově vzniklé Německo se chtělo orientovat k Rakousko-Uhersku a Rusku, tedy dvěma velmi silným mocnostem. Bismarck se usilovně snažil zajistit Německu rozhodující postavení v Evropě. Roku 1872 došlo v Berlíně k setkání tří panovníků, Alexandra II., Viléma I. a Františka Josefa I., podepsali schönbunnskou dohodu a vznikl tak spolek tří císařů.

Zájmy však společně příliš nebyly. Například Rusko nechtělo postupovat proti Francii, avšak Německo, jehož otěže pevně držel v rukách Bismarck, kvůli problematice Alsaska a Lotrinska, naopak ano.

Co se týče Velké Británie, ta uplatňovala politiku izolace, která trvala až do roku 1902. Stranila se zasahování do konfliktů a vyhýbala se podpisům smluv. V podstatě se dá říct, že jen tiše sledovala situaci.

Krize v 70. letech na východě

Slabá místa trojspolku se plně projevila až při Východní krizi.

Protiturecké povstání v Bosně a Hercegovině vypuklo roku 1875 a následně o rok později i v Bulharsku. Berlínské memorandum ze 13. května téhož roku vyzývalo Turky k zastavení války. Připojilo se Německo, Rakousko-Uhersko, Rusko i Francie. Velká Británie se nepřidala. Na konstantinopolský trůn se mezitím dostal Murat V., chráněnc britského vyslance, proto se Turci cítili Brity podpořeni a neváhali s válkou proti slovanskému obyvatelstvu.

Srbsko a Černá Hora okamžitě vyhlásily Turecku válku.

Pro Rusko to nebylo snadné rozhodování, zdali se do války také zapojit, car Alexandr II. měl oprávněné obavy, aby nakonec Rusko v hrozícím konfliktu nestálo osamocené a zrazené.

Velká Británie prožívala vnitřní rozpor, neboť nově zvolený ministerský předseda Benjamin Disraeli šířil nepravdivé informace o válečné situaci.

Probíhalo mnoho diplomatických jednání. Dne 8. července 1876 se car Alexandr II. sešel s Františkem Josefem I. na zámku Zákupy, kde projednali některé možné územní změny.

Rusko bylo přizváno k jednání a tajné konvenci v Budapešti 15. ledna 1877, kde Rakousko-Uhersko vyjádřilo svůj zájem okupovat Bosnu a Hercegovinu. Rusko naznalo, že při porážce Turecka by nevytvářelo další slovanský státní útvar na Balkáně, a také souhlasilo s tím, že Srbsko je pod zájmovou sférou Rakousko-Uherska. S tím nesouhlasilo Německo. Ruský vyslanec Šuvalov působící v Británii podal ujištění, že Britové do války kvůli podpoře Turecka nepůjdou.

Dne 24. dubna 1877 vyhlásilo Rusko Turecku válku. Koncem června již překročily ruské jednotky Dunaj, postupovaly velice rychle a sultán se chystal opustit Konstantinopol. V Británii to vyvolalo zděšení a vláda přijala návrh, aby v případě obsazení Konstantinopole, byla Rusku vyhlášena válka. Ruská armáda se však zastavila asi 10 km před tureckou metropolí a dne 3. března 1878 došlo k podepsání mírové smlouvy v San Stefanu. Turecko nyní muselo uznat nezávislost Černé Hory, Srbska a Rumunska. Bulharsko si dále mělo obdržet svoji autonomii a Rusko mělo získat východní část Malé Asie.

Toto pochopitelně vyvolalo pohoršení ostatních mocností, Rakousko-Uhersko se vyjádřilo, že santstefanské podmínky porušují původní dohody ze Zákup i Budapeště. Hrabě Šuvalov byl nucen podepsat v Británii protokol dne 30. května 1878 ohledně rozdělení Bulharska. Rusku měla zůstat Besarábie a Baturmi.

Po Berlínském kongresu ze 13. června 1878. Došlo ke zhoršení vztahů Ruska s Německem, neboť v podstatě vznikl podpisem tajné smlouvy ze 7. října o rok později Dvojspolek, a ten uzavřelo Německo s Rakousko-Uherskem. Byla to vlastně pojistka proti Rusku a případné válce s ním. Otevřela se první cesta pro vytvoření vojenských bloků pro první světovou válku. Trojspolek vznikl dne 31. května 1882 přistoupením Itálie, která si takto zajistila podporu obou mocností v severoafrickém Tunisu.

V další etapě vývoje mezinárodních vztahů se objevil zvýšený zájem velmocí o mimoevropské oblasti a bylo nutné vymezit sféry vlivu i Africe a Dálném východě.

Zájem v mimoevropských oblastech

Pozornost evropských velmocí se soustředila i na Egypt, jehož o význam vzrostl po otevření Suezského průplavu. Stavěly se železnice, rozvoj země byl financován nákladnými půjčkami u evropských bank, což zemi nakonec přivedlo k bankrotu. Svůj vliv v zemi uplatnila britská vláda po obsazení Káhiry. Egypt byl pod jejím vlivem až do první světové války.

Britům se naopak nedařilo v Afghánistánu, po kterém velmi toužili, ani v Súdánu, kde až do roku 1898 fungoval mahdistický stát.

Francouzi se napříč Afrikou vydali povodím Senegalu, Nigeru i Konga a vyhlásili protektorát nad Madagaskarem. Německo položilo základy koloniálního panství v Togu, Kamerunu, Jihozápadní a Východní Africe.

Dotvoření Bismarckova systému

V důsledku Berlínského kongresu poklesl vliv Ruska na Balkáně. V Bulharsku nastala krize v letech 1885-1887.

V roce 1879 se vládce Bulharska stal německý princ Alexandr Battenberský. Železný kancléř Bismarck jej nepodpořil, toužil raději obnovit spolek tří císařů.

Rusko, Německo a Rakousko-Uhersko se sešli k jednání, nicméně rakousko-ruské rozpory kvůli situaci na Balkáně vše zkomplikovaly. Velká Británie v čele s premiérem lordem Salisburyem začala otevřeně podporovat Bulharsko. Princ Alexandr nakonec musel abdikovat a zemi opustit, orientace země se následně odehrávala směrem na Británii a Rakousko-Uhersko.

Bismarck se snažil posílit pozici Německa prostřednictvím Zajišťovací smlouvy mezi Německem a Ruskem ze dne 18. června 1887, ovšem jeho skutečnou touhou bylo Rusko oslabit, proto říšská banka dostala zákaz přijímat úpisy ruských státních půjček. Rusko se však důstojně obrátilo na Francii a tak byly položeny základy pozdějšího rusko-francouzského spojení.

Kancléř Bismarck nakonec podal demisi pro neshody s mladým císařem Vilémem II., a to 18. března 1890. Jak se nechal slyšet britský premiér lord Salisbury, "toto povede k velké pohromě, jejíž účinek bude pociťován ve všech částech Evropy."

Nový kurs německé politiky, Spojenství Ruska a Francie.

Podstatný vliv na vývoj mezinárodních vztahů mělo prosazení kursu nové politiky, který byl v Německu prosazován po odstoupení Bismarcka mladým císařem Vilémem, kancléřem hrabětem Leem von Caprivi i sekretářem zahraničního úřadu Marschalem von Bieberstein. Především nijak nechtěli zlepšit vztahy k Rusku. Toužili si však zajistit přízeň Británie a využili její snahy udržet si kolonie. Došlo k podpisu helgolandské smlouvy 1. července 1890, která

znamenal, že Británie získá ostrůvek Helgoland v severním moři, protektorát nad Zanzibarem a respekt své pozice v Ugandě a na Horním Nilu.

Od podzimu 1891 rostlo napětí mezi Ruskem a Británií, vyprovokované konfliktem ve střední Asii. V červnu 1893 vypukla ostrá celní válka a siamská krize přivedla Francii na pokraj války s Británií. Nakonec Rusko a Francie podepsaly spojeneckou smlouvu při návštěvě ruských válečných lodí v říjnu 1893. Britové toto označili za "nejvážnější okamžik pro Anglii po Trafalgaru", protože z Ruska měli strach. Ani jim se politika izolace nejevila jako vhodná, ani v Berlíně se nový kurs neosvědčil, byl propuštěn kancléř Caprivi a začalo se pracovat na obnovení dobrých vztahů s Ruskem.

V posledních desetiletích 19. století se tedy rozpory mezi velmocemi zhoršily, už nebylo možné napřít zájmy do koloniálních zisků.

Pozornost Evropy se v polovině devadesátých let obrátila k Turecku, kde došlo k utlačování nemuslimských poddaných a porušení závazků z roku 1878. Bylo zde povražděno na 100 000 lidí při arménských masakrech. Británie však zůstala osamocena při vyjádření pohoršení.

Také se objevoval zájem o zlaté bohatství na jihu Afriky, kam proudilo tisíce přistěhovalců z Británie a Búrové ztřeštili podmínky pro získání občanských práv.

Britové také soupeřili na horním Nilu s Francouzi kvůli rozdílným představám o uspořádání koloniálního panství v této zemi. Oblast křížení byl dnešní Súdán. Strany se dohodly na společném zájmu, a to odstranění mahdistů a upevnění Britského vlivu.

Situace se vyostřila i na Dálném Východě. Spory o vliv v Koreji vyvrcholily čínsko-japonskou válkou v letech 1894-1895. Čína byla Japonskem poražena, a to získalo mimo jiné Tchaj-wan a Liao-tungský poloostrov, což se nelíbilo Rusku, kvůli jeho zájmům v Mandžusku. Za podpory Francie a Německa dosáhlo toho, že se Japonsko poloostrova vzdalo.

Nejvíce měli zájem na Dálném Východě Rusko a Velká Británie. Důležitým pomocníkem vlivu Ruska měla být Transsibiřská magistrála, budovaná od 1891. Byla také založena Rusko-čínská banka a fungovala v úzké vazbě na sibiřskou dráhu, vybírala dlaně, organizovala obchod místních vládních orgánů, razila vlastní mince atd. Nastala otázka posledního úseku trati, zdali povede od Bajkalu do Vladivostoku nebo přes střední Mandžusko, tedy čínské území, což by pro Rusko bylo výhodné. Do záležitosti jednání se vložil i čínský politik markýz Li, který byl znám jako největší úplatkář na světě. Patřil také k nejbohatším mužům Číny. Rusové ho chtěli uplatit 1,5 miliardou dolarů, on však pamatoval na válku s Japonskem a hledal v Rusech možnou oporu, proto podepsal 3. června 1896 tajnou ruskou-čínskou smlouvu výměnou za souhlas pro stavbu úseku dráhy přes Mandžusko.

Německu se podařilo získávat v Číně drobný vliv a Rusko získalo jižní výběžek Liaotungského poloostrova. Ani Francie nezůstala stranou a roku 1898 získala koncesi na stavbu železnice a pronájem přístavu na jihočínském pobřeží.

Velká Británie odmítala dělení Číny mezi jednotlivé velmoci. Nabídla Rusku pohádkovou dohodu, aby dostalo čínské území na sever od žluté řeky, pobřeží Turecka až po Bagdád. Británie si měla ponechat povodí Jang c tjang, turecké državy v Africe, na Arabském poloostrově a oblast kolem Perského zálivu. Rusové a následně i Němci to odmítli v obavě, že jde o lest a možných komplikací z válečných střetů. Nakonec Británie sama uzavřela s Čínou sérii smluv a získala tak rozsáhlé výhody.

V devadesátých letech se samozřejmě objevila v Číně povstání, která byla velmocemi potlačena a Čína musela zaplatit válečné náhrady, v Pekingu byly posádky cizích jednotek, popravovalo se i vyhošťovalo. Důsledky Čínu fatálně zasáhly a lze tu vysledovat první stopy k čínské revoluci roku 1911, která vedla ke vzniku republiky.

Zmínit je třeba i Búrskou válku, která vypukla mocenským chtíčem Británie po ovládnutí Transvaalu a Oranžského svobodného státu.

Na přelomu století došlo také ke zvýšení napětí okolo Turecka, které způsobilo Německo se svojí koncesí na stavbu Bagdádské železniční dráhy, která měla zasahovat od Berlína přes Konstantinopole až k Bagdádu. Němci do počátku války zvládli postavit jen pár úseků, ale i tak to stačilo ke zvýšení napětí v britsko- německých vztazích.

Před bouří

Jak jsem již naznačila, vztahy mezi Německem a Velkou Británií byly ohroženy, došlo i k napětí uvnitř i uvnitř Trojspolku. Lze říci, že od roku 1902 přestal spolek fakticky fungovat. Velká Británie vstoupila do spojení s Japonskem a éra izolace skončila. Zlepšila i své vztahy k Francii. Mezitím odstartovala rusko-japonská válka v únoru 1904 čehož se Paříž i Londýn obávaly, a tak podepsali tzv. srdečnou dohodu. Nejdůležitější součástí byla dohoda o Egyptu a Maroku.

Japonsko zaútočilo na ruské flotily v Tichomoří v únoru 1904, seskupení tří japonských armád proniklo až do Mandžuska a 2. ledna 1905 kapitulovala pevnost Port Arthur, což byl úspěch. V Rusku vrcholila krize, došlo ke střetu na moři a k největší bitvě v dějinách u Mukdenu, která trvala do března 1905.

Když bylo Japonsko vyčerpané, obrátilo se s žádostí o zprostředkování míru na Ameriku, kde byl prezidentem v té době Theodor Roosevelt.

Mír byl podepsán 5. září 1905. Rusko uznalo japonský vliv v Koreji a jižním Mandžusku, Japonci získali pronájem Liaotungského poloostrova a pevnost Port Arthur.

Mezitím se snažilo situace využít Německo nátlakem na Francii pro potvrzení německých nároků v Maroku, které však bylo rozděleno na francouzskou a španělskou zájmovou sféru. V předtuše válečných konfliktů Německo i Velká Británie začaly posilovat financování své flotily

Tlak Německa sblížil Rusko a Velkou Británii, nakonec podepsali roku 1907 mírovou smlouvu o zájmech v mimoevropských oblastech, v Persii, Tibetu a Afghánistánu. Dá se říct, že tím bylo ukončeno vytváření bloku dohody.

Krize vypukla roku 1908, kdy Rusko chtělo uplatnit právo na průjezd Dardanelami a Bosporem pro své válečné lodě. Rakousko-Uhersko akceptovalo plán a získalo souhlas Ruska o obsazení Bosny a Hercegoviny a neprodlen 6. října 1908 vyhlásilo anexi. Chytře upevnilo postavení na Balkáně aniž Rusko dosáhlo svého cíle a vůbec dostalo souhlas ostatních mocností. Rusko tedy muselo uznat 31. března 1909 připojení Bosny a Hercegoviny k Habsburské monarchii.

Svět se nakonec ocitl na pokraji války kvůli druhé marocké krizi, kde vypukla občanská válka a Francie v roce 1911 použila vojenský zásah, což vyvolalo nepřízeň Německa, ale se nakonec vzdát nároků na Maroko a nepodařilo se mu již obnovit vztahy s Velkou Británií.

Itálie expandovala do Turecka a 28. září 1911 vyhlásila Turecku válku. Nakonec došlo k mírovému jednání a podepsání smlouvy a Itálie svoji pozdější kolonii - Libyi.

Balkán se rozhodl ostře zakročit proti Turkům. Vznikl Balkánský blok, neboli koalice Srbska, Bulharska, Řecka a Černé Hory, a v říjnu 1912 začali podnikat válečné kroky. Nejhůře nakonec dopadlo Bulharsko kvůli rozporům mezi vítězi, ztratilo podstatnou část zisků podpisem bukureštského míru 10. srpna 1913. Srbsko, Černá Hora a Řecko se dále orientovaly na blok dohody. Poražené Turecko a Bulharsko hledaly oporu u Německa a Rakouska-Uherska. Situace mezinárodních vztahů již byla neudržitelná.

Zavraždění rakouského následníka Františka d'Este v Sarajevu 28. června 1914 se stalo záminkou k rozpoutání obecného konfliktu nyní skutečně světových rozměrů.